

KİTABEVİ • 364

Kapak
Onur Sönmez
Dizgi/İç Düzen

Hülya Aşkın

Baskı
Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul

Cilt
Bayrak Matbaası

İstanbul, 2008

ISBN 978-975-9173-89-0

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış
www.kitabus.com

© KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 - 511 21 43 • Faks: 513 77 26

Av ve Avcılık Kitabı

Editörler
EMİNE GÜRSOY NASKALI
HİLÂL OYTUN ALTUN

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

Sunuş • IX

Giriş • XI

Tarihin Kalemiiyle Av

Kemalettin Köroğlu

Eski Mezopotamya'da Kralların Av Partileri • 3

Mehmet Tezcan

Çin'de Shang ve Chou Süلالeleri (MÖ II. - I. Bin) Döneminde
Göçebe Tesirindeki Sürek Avları • 13

Hatice Şirin User

Göktürk Yazıtlarında Av • 29

Samira Kortantamer

Memlûklerde Av • 45

M. Said Polat

Göçebe Türklere Avcılık • 55

Necdet Öztük

Osmanlı Kroniklerinde Av Kayıtları (1299-1500) • 65

Av Hayvanları

Mesut Şen

Geyik • 75

Özlem Civelek

Karakuş • 89

Yaşar Çoruhlu

Türk Sanatında Ejder Öldürme Sahnelerinin Sembolizmi • 103

- Muharrem Öçalan**
Bağırtlak Kelimesinin Kökenbilimsel Açıklamaları • 131
- Zeynel Arslangündoğdu - Ali Küçükosmanoğlu**
Türkiyenin Önemli Av Hayvanları • 149
- Celal Ateş - Hasan Hüseyin Atar**
Türkiye Sularında (Marmara ve Boğazlarda) Avlanan Balık Türleri • 177
- C. Ünal Alptekin**
Milas Yöresinde Anadolu Parsı • 189
- Neslihan Bingöl**
Hayvan Figürlü İznik Seramiklerinden Av Konulu Örnekler • 199
- Avcı Kuşlar**
- Abdulahap Kara**
Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık • 215
- Ali Efdal Özkul**
Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Yetiştirilen
Avcı Kuşları ve Yetiştiricileri • 229
- M. Mehdi Ergüzel**
Bâznâmelerde Kuş Adları • 237
- Nalân Türkmen**
Avcı Kuş İkonografisi • 251
- Kuş Avı**
- Yıldız Kocasavaş**
Geleneksel Bir Kuş Avlama Şeklinin Edebiyata Yansıması • 269
- Mahmut Sarıkaya**
"Cele" ile Kars'ta Güvercin, Kırşehir'de Keklik Avının
Türkçedeki İzleri • 277
- Dil Kavramında Av**
- Hilal Oytun Altun**
Av İlintili Kelimelerin Farklı Kullanımları • 295
- Mustafa Şenel - Nadir İlhan**
Av Hayvanlarının Kişi Adlarındaki Yansıması • 321
- Nadir İlhan - Mustafa Şener**
Divânü Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılık • 337

- Mevlüt Erdem - Gökhan Cosun**
Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi Eserlerinde
Av Hayvanları ve Avcılık • 367
- Zekiye Çağım**
Türk Halk Edebiyatında Av ve Avcı Kavramlarına
Yüklenen Anlamlar • 383
- Sadettin Özçelik**
Dede Korkut'ta Av ve Avla İlgili Kelimeler, Deyimler • 415
- Av ve İnançlar**
- Gülsüm Killi Yılmaz**
Sibirya Türklüğünde "Ayı" İle İlgili İnanışlar • 433
- Aslı Büyükokutan**
Avcılıkla İlgili İnanışlar • 455
- Seden Uz**
Av Tanrıçası Artemis • 479
- Yusuf Ziya Keskin**
Hadislere Göre Avlanma Kuralları • 497
- Abdullah Ekinci**
İslâm Kültürü ile Türklerdeki Av Geleneğinde
İktisadi ve Sosyo-Kültürel Paralellikler ve Farklılıklar • 515
- Divanlarda Av**
- Nuran Yılmaz**
Klasik Türk Şiirinde Avcılığa Dair
"Uğur" ve "Uğursuzluk" İnanışları • 525
- Sadık Yazar**
Klasik Türk Edebiyatında Ahu ile İlgili Av Tasvirleri • 543
- Mehmet Emin Ertan**
Fuzûlî Divanında Av • 559
- H. Dilek Batislâm**
Keçecizade İzzet Molla'nın Gazellerinde Av • 569
- Mesiha Tosunoğlu - Deniz Melanlioğlu**
Muhibbi Divanında Av Metaforu • 587
- Murat Ali Karavelioğlu**
Tacizade Cafer Çelebi'nin Sultan II. Beyazıt Methiyesi • 597

Ramazan Muslu

Mesnevî'de Av Hayvanlarının Tasavvufi Yorumu • 613

Kemal Tuzcu

Klasik Arap Şiirinde Av Teması • 629

Avcılık Risaleleri**Haluk Aydın**Ebû Bekir İbnü'l-Hacî Mustafa Kızılhisarî'nin
Avcılıkla İlgili Bir Eseri: Hidâyetü's-Sayyâd • 653**Fahrettin Coşguner - Sait Okumuş**

Av ve Avcılığa Dair XV. Yüzyılda Yazılmış

Bir Av Risâlesi: Sayd-Nâme • 697

Sunuş

Av Kitabı'nı meslektaşım Hilal Oytun Altun ile birlikte hazırladık.¹ Bu kitapta farklı disiplinlerin ortaya koyduğu araştırmalarla zengin bir bilgi birikimi bulacağınızı ümit ediyorum. Yılların birikimine ve araştırmasına dayanan bu çalışmaların sahiplerine ve görüş bildirecek destek olan araştırmacılara: Prof. Dr. Necdet Öztürk, Mehmet Emin Bora, Prof. Dr. Taylan Akkayan, Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Doç. Dr. Abdülvahap Kara, Dr. F. Nalan Türkmen, Doç. Dr. Mehmet Mehdi Ergüzel, Dr. Melih Aktaş, Dr. Emine Pinar Doğu, Dr. Gülgün Yılmaz, Dr. Latife Aktan, Neslihan Bingül, Abdülkerim Tutmaz, Dr. A. Pelin Şahin-Tekinalp, Mehmet Ağırgan, Alev Özbil, Dr. Grazyna Zajac, Priscilla Mary Işın, Dr. Ali Efdal Özkul, Prof. Dr. Ahmet Taşağal, Mehmet Tezcan, Doç. Dr. Hasan Hüseyin Atar, Dr. Celal Ateş, Dr. Şenol Çelik, Dr. Fehmi Yılmaz, Dr. Özlem Kumrular, Dr. Kazım Paydaş, Mustafa Nuri Türkmen, Dr. Rifat Günalan, Dr. Murat Uluskan, Dr. Bülent Bakar, Haydar Çoruh, Doç. Dr. Yüksel Kırmırlı, Dr. Sultan Bekiroğlu, Taner Okan, İsmail Şafak, Dr. Bekir Koç, Doç. Dr. Yücel Oğurlu, Prof. Dr. Sermet Koç, Prof. Dr. Bülent Üner, Doç. Dr. Abdi Özasan, Erkan Kayaöz, Yaşar Burak Uslu, Rukiye Kuneralp, Doç. Dr. Bülent Şam, Dr. Rıza Yılmaz, Dr. Şerafettin Demirci, Doç. Dr. Hakan Kamil Doğan, Dr. Gürsel Günaydın, Prof. Dr. Mehmet Ölmez, Doç. Dr. Mesut Şen, Dr. Hatice Şirin-User, Ersin Teres, İlhama Jafarova, İlgen Kayrak, Dr. Muharrem Oçalan, Veli Gül, Bahar Güneş, Dr. Nesrin Güllüdağ, Dr.

¹ Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi 5-6 Kasım 2006'da "Türk Kültüründe Av" konulu bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyum elinizdeki kitabın ön hazırlığını oluşturmuştur.

*Tacizade Cafer Çelebi'nin
Sultan II. Beyazıt Methiyesi*

— Murat Ali Karavelioğlu* —

15. ve 16. yüzyıl Osmanlı padişahlarından II. Beyazıt'ın bir kış mevsiminde çıktığı av merasimi, dönemin şairlerinden Tacizade Cafer Çelebi tarafından tasvir edilmiştir, bu tasviri içeren ve padişahın övüldüğü uzun sayılabilecek kasidede, özellikle saray eşrafının hayatında önemli yer tutan avlanmanın, bir şairin gözlemlerinin hayalleriyle birlikte büründüğü anlam derinlikleri yansıtmaktadır.

Babası Nişancı Tac Bey'e nispetle Tacizade lakabı verilen Cafer Çelebi, en verimli dönemini 16. yüzyılın hemen başında idrak eden önemli bir şair ve devlet adamıdır. Şairliğinin yanı sıra hattatlığı da meşhurdur. Şiirlerindeki orijinal hayal ve düşünceleri, ifade ve tasvir kudreti ve sağlam gözlemciliği ile Cafer Çelebi, klasik Türk şiirinin gerek muhteva, gerekse şekil bakımından kendisini bulmasında önemli bir merhalelerdir. Şiir söylemedeki başarısını hem kasidelerinde hem de gazellerinde açıkça görmek mümkündür.

Bir devlet adamı olmakla Cafer Çelebi, aynı zamanda adına şiirler yazılan, kasideler sunulan bir simadır. Öte yandan kendisi de padişaha kasideler yazmış bir şairdir. Kasideleri klasik kaside tar-

* Dr. Murat Ali Karavelioğlu, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

zında olup hemen hemen bütün bölümler mevcuttur. Bunların çoğunluğunun nesib bölümlerinde geliştirdiği ince hayalleri ve bunları oldukça güçlü bir şekilde ifade edebilmiş olmasıyla bir hayli başarılı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bilhassa redifi "benefşe, nergis, dost, yine" gibi müstakil kelime olan kasidelerinde son derece başarılıdır.

Şairin, Sultan II. Beyazıt'a sunduğu kasidesinin nesib bölümü av sahneleriyle kurulu bir şiir olduğu için kendi içerisinde orijinalliğe sahip bulunduğu söylenebilir. Şaire geniş tasvir imkânları sunan bu bölümde anlatılan sahnelere bakılırsa kaside aslında bir şitaiyedir. Kasidede uzun uzun anlatılan av merasimi kış mevsiminde gerçekleşmiştir. Bu sebeple kış ile ilgili tasvirler bir hayli yoğundur. Öte yandan şairin maksadı avcılığını anlatarak padişahı övmek olduğundan methiyeye dayalı av sahneleri de çoktur. Eski çağlardan beri padişahların yahut padişah namzeli olan şehzadelerin zaman zaman ava çıktıkları bilinmektedir. Hazırlıkları haftalar, aylar öncesinden başlayan ve uzun asırlar boyunca adeta bir gelenek hâlini alan bu av merakı aslına bakılırsa tam bir merasim hüviyetindeydi. Ava çıkmanın, avlanmak dışında anlamları vardı. Her şeyden önce av, bugünkü anlamda tam bir savaş tatbikatıydı. Padişah büyük bir kalabalıkla ve her türlü teçhizatıyla ava çıkar, sarayının küçümsenmeyecek bir kısmını av sahasına taşır, günlerce avlanırdı. Bu süre zarfında devlet işlerini av sahasına kurdurduğu otağından idare ederdi. İşte böyle bir sahneyi anlatan söz konusu kasidenin bir başlığı bulunmamakla birlikte 29. beyitte Sultan II. Beyazıt'ın ismi açıkça zikredilmekle kasidenin Sultan II. Beyazıt Methiyesi olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin tamamı elli yedi beyittir. İlk on beyit nesib kısmıdır ve baştan sona padişahın çıktığı bir av tasvir edilmektedir. Ancak avı anlatan beyitler nesib bölümündeki beyitlerle sınırlı değildir. Methiye ve dua bölümlerinde de aynı sahnenin devamı veya tamamlayıcısı olan beyitler mevcuttur.

Metin¹ ve Değerlendirme

Kaside, karlı ve soğuk bir kış günü çıkan avın tasviriyle başlar:

çünkü hengâm-ı şitâda pâdişâh-ı kâmkâr
cânver kanından itdi kûh u deşti lâle-zâr (1. beyit)

"Saadetli padişah, kış günlerinde dağı-taşı yabani hayvanların kanlarıyla lale bahçesine çevirdiğinde..."

Kasidenin bu ilk beytinden anlaşıldığına göre, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi Tacizade Cafer Çelebi'nin II. Beyazıt'ın bir av merasimini anlattığı ve onu methettiği bu kasidesi aslında bir şitaiyedir. Çünkü söz konusu av kışın gerçekleştirilmiştir ve nesib kısmının sonuna kadar bu kış manzarası devam eder. Bunu, birinci mısradaki "hengâm-ı şitâ" terkibi de açıkça ifade etmektedir. Cânver, bugün cânâvar şeklinde telaffuz ettiğimiz kelime olup genel olarak yırtıcı hayvanların ve beyitten hareketle avlanan bütün hayvanların adıdır. Bilindiği gibi evcil hayvanlar avlanmaz. Bu, bir alışkanlığın değil dini bir geleneğin sonucudur. İslâm dininin evcil hayvanların avlanmasını yasaklayan emri, avın ancak yabani hayvanlar ve balık gibi su hayvanları için geçerli olmasını zorunlu kılmıştır. Beyitte, padişahın çok mahir bir avcı olduğu, avladığı hayvanların kanlarının her yana sıçradığı ifade edilmektedir. Böylece kıpkırmızı bir gelincik tarlasına dönen yeryüzünün karla kaplı olduğu kolayca anlaşılır.

İkinci beyit, birinci beyte bağlıdır. Çünkü ilk beyitte anlatılan sahne henüz tamamlanmamıştır:

tutdı saf âhûlar üzre nâvek-i dil-dûzlar
nevk-i müjgân ile zeyn oldı sanasın çeşm-i yâr (2. beyit)

"...gönlü delici temrenler ahular üzerine saf tuttu. Öyle ki sevgi linin gözü kirpiklerin ucuyla süslendi sanırsın."

Birinci beyitte ifade edilen anlam ikinci beyitte devam etmektedir. Tahmin edileceği gibi bir avlanma ve savaş aleti olan ok, bir insanın ya

¹ Beyitler, "İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tacîzâde Caferî Çelebi, With a Critical Edition of His Divân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1983" adlı çalışmadan alınmıştır.

da kuş, tavşan gibi küçük av hayvanlarını öldürebilecek kadar etkili bir silahtır; ancak geyik, ceylan gibi daha büyük av hayvanlarını öldürmeye yetmeyebilir. Beyitten anlaşıldığına göre ava birden fazla ok atılmaktadır. Padişahın attığı bu okların hepsi avına isabet etmiş, öyle ki oklar ceylanın üzerinde saf tutmuşçasına bir görüntü meydana getirmiştir. Sevgilinin güzel gözlerinin, ahu gözlerine benzetilmesi klasik Türk edebiyatının yaygın benzetmelerinden olduğu gibi yine sevgilinin kirpiklerinin ok olarak düşünülmesi de sıkça kurulan ilgilere aittir. Şu hâlde avcının ahuya attığı ve üzerine saplanan oklar, sevgilinin gözleri çevresindeki kirpiklere benzetilmiştir. Öte yandan sevgilinin kirpikleri, âşıkların yaralayan, avlayan birer ok gibidir. Böyle düşüldüğünde âşik ceylana, sevgili avcıya benzetilmiş olur.

Şu beyitte ise şair, güneşe atıfta bulunarak padişahı över:

gibkasından adımı kıldı gazâle âfitâb
gördi kim şâh-ı felek-rif'at gazâl itdi şikâr (3. beyit)

"Güneş, felek kadar yüce mertebedeki padişahın ceylanı avladığını görünce gıpta etti ve adını 'gazale (dişi geyik, ceylan)' koydu."

"Gazale", dişi geyik, ceylan demek olup aynı zamanda güneşin isimlerinden birisidir. Güneş, "gazale-i felek (gökyüzünün ceylanı)" dir.² Beyte göre padişahın avladığı hayvanlardan biri gazal (gazale)dir. Güneş bu sahneyi görünce avlanan ceylana gıpta etmiş, padişahın avı olmak istemiş, bu yüzden de "gazale" ismini almıştır. Bu ilişkide güneşin, feleğin dördüncü katında -yani yüksek bir mertebede- bulunması ve padişahın mertebesinin felek kadar yüksek olmasının rolü vardır. Böylece güneş, padişahın avı olmak (iltifatını kazanmak) hususunda ümide kapılmıştır.

Kaside ilerledikçe daha spesifik tasvirler görülmeye başlanır:

zînet için hâne-i teng-i dil-i nahçîrde
asdı top âyinel peykân-ı tîr-i şehriyâr (4. beyit)

² Güneşle ilgili çeşitli benzetmeler için bk. A. Atilla Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 90, Haziran 1994, s. 159-164.

"Padişahın okunun ucundaki temren, yaban keçisinin daracık gönül evinde süs için top şeklinde aynalar astı."

Bu beyitte avlanan hayvan bir yaban keçisidir. Padişah, yaban keçisini ok atarak avlamıştır. Hayvanın en öldürücü yarayı aldığı yerlerden biri şüphesiz kalbidir. Burada avın, kalbinden okla vurulduğu anlaşılmaktadır. İslâm kültüründe ve klasik edebiyatımızda kalp eve benzetilir. Hatta bu yüzden sık sık Beytullah (Allah'ın evi, Kâbe)'a teşbih edildiği görülür. Beyitte de aynı benzetme bulunmaktadır. Eski devirlerde, henüz elektriğin, hatta gaz lambasının bulunmadığı zamanlarda insanlar, evlerini tavana aynalar asarak aydınlatmaktaydılar. Bilişildiği gibi eskiden aynalar, demirin dövülerek çelik hâline sokulması ve iyice parlatılması sonucu meydana getirilirdi. Böylece parlak bir metal, ayna olarak kullanılırdı. Beyitten anlaşılıyor ki aydınlatma amaçlı bu aynalar top şeklide yuvarlak olarak yapılmış. Evin yahut odanın çeşitli noktalarına asılan bu top aynalar odanın aydınlanmasını sağlamış.

Okun ucuna takılan demir plakaya peykân veya temren adı verilir. Bu sayede ok, hem hızlı ve düzgün giderek hedefe isabet eder, hem de daha batıcı ve öldürücü olması sağlanmış olurdu. İşte beyitte top aynaya benzetilen nesne okun ucundaki bu temrendir. Okun ucuna takılması ve batıcı olması için yumurta şekline sokulmuş olduğu tahmin edilebilir. Av hayvanının kalbine saplanan bu temren, kalp evini süsleyen ve aydınlatan top ayna olarak düşünülmektedir.

Şaire göre padişahın çıktığı bu av ve onun mahir bir avcı oluşu tarihin sayfalarında yerini alacak ve asla unutulmayacaktır:

vaş ü tayr idüb dem-âlâ rakk-ı 'âleme
mâcerâ-yı saydı şengerf ile yazdı rûzgâr (5. beyit)

"Yabani av hayvanları âlem sayfasını kana boyadı. Zaman, bu av macerasını zincifre ile yazdı."

Zincifre, zencefre yahut zincifre civa ile kükürt karışımı bir çeşit kırmızı boya demek olup çok az bulunur ve öldürücü bir zehir maddesindedir. Beyitte bütün âlem bir sayfaya, zaman ise yazıcıya benzetilmiştir. Avlanan hayvanların kanı ise kırmızı mürekkep gibidir. Zaman, padişahın ne büyük bir avcı olduğunu, bu av merasiminin ne kadar başarılı geçtiğini âlem sayfasına kırmızı mürekkep ile yazmıştır.

Baştan sona bir kış avını anlatan bu kasidede yeryüzünün bembeyaz karla örtülü olduğunu düşünebiliriz. Böylece âlem sayfasının beyazlık ve temizliği daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan kırmızı mürekkep başlıklarda kullanıldığından, padişahın macerasının önemine işaret edildiği düşünülebilir.

Aşağıdaki beyitte şairin soğuk ile kan ilişkisini orijinal bir benzetmeyle kurduğu görülür:

kaire kaire hün olub berd-i şitâdan mün'akid
dâne dâne la'l ile soldı serâser her diyâr (6. beyit)

"Damla damla kan, kış soğuğunun şiddetinden düğümlemlenip her yer tane tane la'l taşı ile doldu."

Bu beyitte de kasidenin birinci beytinde anlatılan sahne ile karşılaştırılır. Bir farkla ki birinci beyitte kan damlaları gelincik çiçeğine benzetilirken burada la'l taşına teşbih edilmiştir. Soğuk yüzünden kan damlaları donmuş ve birer la'l taşıya benzemiştir. Bu taş, yakut gibi kırmızı ve oldukça kıymetli bir çeşit cevherdir. En makbul olanı Bedeşşan dağlarında bulunduğundan "la'l-i Bedeşşani" sözü meşhurdur.³ Doğu edebiyatlarında daima sevgilinin dudağı için benzetilendir. La'l-i nâb (saf ve kırmızı dudak), la'l-i şirin (tatlı la'l, dudak), la'l-i rummânî (nar çiçeği renginde la'l taşı demek olup şarap-tan kinayedir) gibi kullanımları vardır. Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu hâlde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Sevgilinin dudağının yanı sıra âşiğin gözü ve kanlı göz yaşları da la'le benzer. Kıymetli oluşu sebebiyle şairler kendi şiirlerini de la'l ile eşdeğerde gösterirler.⁴ Hava fevkalade soğuk ve muhtemelen yer karlıdır. Padişahın avladığı hayvanların kanları etrafa sıçramış ve her yer kan damlaları ile dolmuştur. Beyitten, padişahın fevkalade başarılı bir avcı olduğu anlaşılmaktadır.

³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı yayımları, Ankara 1993, s. 273.

⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yayımları, Ankara 1995, s. 341.

Tacizade Cafer Çelebi'nin ne kadar iyi bir gözlemci olduğuna yukarıda değinilmişti. Esasen divan şairi usta bir gözlemcidir. Tabiatı ve çevresinde olup bitenleri bir kamera gibi kaydeder ve sanatını icra ederken bu gözlemleri sıklıkla kullanır. Şafak-kan, hilal çengâl benzetmelerinin ustaca kurulduğu aşağıdaki beyitte bunun bir örneği görülür:

bâz u şâhînüñ olub çengâli gark-ı hün-ı sayd
güyyiyâ şekl-i hilâl oldı şafakdan âşikâr (7. beyit)

"Doğan ve şahinin pençesi av kanına gark olup sanki şafaktan hilal göründü."

Şafak, güneş battıktan sonraki ve doğmadan hemen önceki alaca karanlık demektir. Her iki zaman dilimi de güneş ışıklarının yeryüzüne en zayıf şiddette geldiği ve gökyüzünün kızıl bir renge büründüğü vakitlerdir. Beyitte söz konusu edilen vakit akşam vaktidir. Güneş yene batmış, alaca karanlıkta hilal doğmaya başlamıştır. İşte şair, şafak vakti hilalin doğuşunu gözlemlemiş ve avcı kuşun, avını yakaladığında pençesinin kana boyanmasıyla şafaktaki hilal manzarası arasında ilgi kurmuştur. Yani kuşun pençesini hilale, kana boyanmasını ise şafağın kızılığuna benzetmiştir. Özellikle şahin, doğan gibi avcı kuşlarla avlanmanın Doğu toplumlarına has bir avlanma şekli olduğu yukarıda söylenmişti. Bu kuşlar özel bakıcıları elinde özel olarak yetiştirilir ve eğitilir, avlanmaya hazır hâle getirilirdi. Saraylarda sırf bu iş için görevli onlarca memur vardı. Kısacası avını yakalayıp pençesine takıp dönmekte olan avcı kuş, şaire gurup vakti hilalin doğuşunu hatırlatmıştır.

Şu iki beyitte ise şair, boğazlanan avı ve avını yakalayan avcı kuşu gözlemlemiştir:

şeh yolında cânı kurbân olduğu şükrâneye
murg-ı bismil raks ururdı dâ'imâ bî-ihiyâr (8. beyit)

"Boğazı kesilen kuş, padişahın yolunda kurban olduğuna şükretmek için elinde olmaksızın durmadan raks ederdi."

Bu beyitten, ele geçirilen kuşların boğazlarının kesildiği anlaşılıyor. Bilindiği gibi avlanan hayvanın etini helal olması ve yenebilmesi için bazı kurallara uyulması gereklidir. Bu kuralların başında avla-

nan hayvanın, avcı kuş veya av köpeği tarafından yakalandığında öldürülmeden ele geçirilmesi ve hayvanın boğazlanması gelir. Eğer av, avcı hayvanlar tarafından pençesine, gagasına yahut ağzına alınmak suretiyle öldürülürse murdardır, yani eti yenmez.⁵ Bu sebeple avcının ilk yapması gereken iş, avını ele geçirir geçirmez başını usulünce kesmektir. Bu fıkhi bir kaidedir ve oldukça teferruatlı bir konudur. Beyitte yaralı olarak yakalanan ve başı kesilen ya da kesilmek üzere olan kuşun, padişahın yolunda kurban olduğuna sevinmesi anlatılmakta ve çırpınışları raksetmek olarak ifade edilmektedir.

sayda minkâr urduğınca dem-be-dem şehbâz-ı şâh
san şikâr-ı cân iderdi zülfi pür-çin-i nigâr (9. beyit)

“Şahın doğanı, avını her an gagaladıkça sanki sevgilinin o kıvrım kıvrım saçı can avlardı.”

Doğan, avcı kuşlardan biridir. Eski devirlerde doğan veya şahin gibi yurtıcı kuşlarla avlanmak âdetti, hatta bir sanat hâlini almıştı. Bilhassa padişahların mutlaka eğitilmiş ve avı yakalamak üzere yetiştirilmiş doğanları olurdu. Bu gün bile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde doğan veya şahin yetiştiriciliği yapılmakta ve bunlarla ava çıkılmaktadır. Beyitte doğanın avını pençeyle yakalayıp galaması tasvir edilmekte ve bu durum, sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarının âşığa eziyet etmesine benzetilmektedir. Nitekim kıvrımlı saç şekil olarak şehbâzın pençesine benzer. Sevgilinin bu kıvrımlı saçları edebiyatta çeşitli benzetmelerle ifade edilir. Bazen hançer, bazen yay, bazen tuzak, bazen hilal olarak düşünülür. Mesela tuzak olarak ele alındığında yüzündeki ben, tuzaga konulmuş tanedir. Kimi zaman da pençe ya da kement benzetmesi yapılır. Avını esir eden yurtıcı kuş ona karşı nasıl gaddarsa aşkının esiri olmuş âşığın karşı da sevgili öyle acımasızdır. Şu hâlde sevgili, âşığın canını avlayan usta bir avcıdır.

Methiye bölümüne geçmeden hemen önce söylenen ve methiye-nin başladığını adeta ima eden şu beyitte ise şair, memduhunu mübalağalı bir biçimde övmekte, yıldızları ona av yapmaktadır:

⁵ Mehmet Şener, “Av”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, s. 105.

avlanub çün cümle tîr ol cinsden kaldı hemin
âşiyân-ı âsümânda nesr-i tâîr yâdigâr (10. beyit)

“Bütün kuşlar avlandı ve kuş cinsinden gökyüzü yuvasında sadece nesr-i tâîr (yıldız) yadigar kaldı.”

“Nesr-i Tâîr” (nesr-i tâîr, nesri't-tâîr), kartal burcunun T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan bu burcun en parlak yıldızıdır.⁶ Beytin esası, ilginç ve biraz da kapalı bir hüsn-i talile dayanmaktadır. Kuşkusuz gökyüzünde bulunan bir yıldızın -ismiyle kuşa benzetilmesi mümkün bile olsa- avlanamayacağını şair de bilmektedir. Fakat bunu görmek istemez ve avlanmayışını yuvada olmak gibi güzel bir sebebe bağlar. Beyte göre padişah öylesine maharetli bir avcıdır ki bütün kuşları avlamıştır. Avlanmayan tek kuş kalmıştır, o da gökyüzü yuvasında bulunan “Nesr-i Tâîr” yıldızıdır. Adından da anlaşılacağı gibi bu yıldız kuşa benzetilmektedir. Gökyüzünün yuvaya benzetilmesi klasik Türk edebiyatında sıkça rastlanan bir benzetmedir.⁷ Mesela güneş de felek yuvasında bir kuştur. Nesr-i Tâîr yıldızının felek yuvasında bulunduğu dikkate alındığında henüz kanatlanıp uçacak kadar büyümemiş olduğu düşünülebilir. Böylece bütün kuşlar avlandığı hâlde onun niçin avlanmadığı da anlaşılabilir olur. Öte yandan bunun imkânsızlığı düşünülürse padişahın ne büyük bir avcı olduğu daha açık bir şekilde görülür.

Kasidede yer yer sevgiliye ait maddî güzellik unsurlarına da temas edilir:

saç mı boynundaki yâ saldı mı şâh-ı cihân
Gerden-i âhûya sayd için kemend-i tâbdâr (28. beyit)

“(Ey sevgili), boynundaki saç mı, yoksa cihan padişahı avlamak için ahunun boynuna kıvrım kıvrım örülmüş kement mi fırlattı?”

Burada sevgilinin saçı ile ilgili -yukarıda da kısaca temas edilen- bir benzetme ile karşılaşılır. Çünkü sevgilinin boynuna düşmüş kıvrım

⁶ Fatma Meliha Şen, *Tâcizâde Cafer Çelebi Divanında XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmıyış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 318.

⁷ A. Atilla Şentürk, *agm.*, s. 135-149.

kıvrım saç, avını avlamak için padişahın fırlattığı bir kement olarak tasavvur edilmiştir. Eskiden kementle avlanma yaygındı. Özellikle yağlı kement kullanılırdı ki bu, kemendin kolayca fırlamasını sağlardı. Bu hususu düşününce "tâbdâr" kelimesinin ne kadar yerinde kullanılmış olduğu anlaşılır. "Tâbdâr" kelimesi, "parlak" anlamına geldiği gibi, "bükülmüş, kıvrılmış, kıvrım kıvrım" anlamı da taşır. Kementlerin de genellikle siyahı deriden yapıldığı dikkate alırsa bu iki yönlü benzetmenin sırrı açığa çıkmış olur. Bunun yanı sıra sevgilinin ahu (ceylan)ya benzetildiği açıktır.

Divan şairleri, muthatplarını övmeye sınır tanımazlar. Bunun örneklerine bu kasidede de rastlamaktayız:

hey nice şehbâz olur şâhâ 'ulüv-i himmetü takim hüma-yı baht u devletdür avv-i himmetü tanımazlar. Bunu "Ey padişah, senin himmetinin yüceliği nasıl bir avcı kuştur ki talih ve devlet hüması ona her an av olmaktadır."

Kasidenin methiye bölümünde yer alan bu beyitte şair, baht ve devlet kuşunun padişaha av olmasını, onun himmetinin yüceliğinin çok iyi bir avcı kuş olmasına bağlamaktadır. Şehbâz, bir tür beyaz renkli ve iri doğanın adıdır. Bu doğan öyle usta bir avcıdır ki devlet kuşu da denilen hümayı bile avlamaya gücü yeter. Hüma kuşu çok yüksekten uçar bir kuş olup gölgesi kimin başı üzerine düşerse talih ve devlet onun olurmuş, hatta o kimse hükümdar olurmuş. Uğurlu bir kuş olan hümayı avlamanın imkânı yoktur, fakat padişahın yüce himmeti onu bile avlamaya muktedirdir. Beyitte padişahın himmeti şehbâza, onun avı ise hüma kuşuna teşbih edilmiştir. Şairin bu beyitte muradı, padişahın her şeyi yapabilecek kudrette bir hükümdar olduğunu ifade etmektir.

beñzer oklanmış gazâle sayd-gâhuñda senüñ
dâ'imâ hass-ı şu'â'ilerle mihr-i tâbdâr (34. beyit)

"(Ey padişah), her biri bir hat gibi olan ışınlarıyla parlak güneş, senin av meydanında okla vurulmuş ceylana benzer."

Kasidenin üçüncü beytinde güneşin, padişahın gazal avladığını görüp ona gıpta ederek ismini gazale koyduğunu ve hükümdara av olmak istediğini söyleyen şair, bu beyitte de güneşi, padişahın avı olarak düşünmektedir. Güneş, klasik edebiyatta çeşitli yönleriyle çok değişik

benzetmelere konu edilmiş olup bunlardan biri de ışınları yönüyledir. Işınlarını yeryüzüne salan güneş bazen elinde kılıç tutan bir cengâvere, bazen de her kapiya değdiği için dilenci ya da hercai güzele benzetilir. Mesela, Ahmet Paşa'nın "Güneş Kasidesi"nde güneş ile ilgili zengin teşbihler görülür. Bu beyitte ise parlak ışınlarıyla güneş, okla avlanmış bir ceylana teşbih edilmiştir. Şair, ikinci beyitte av hayvanına çok sayıda ok atıldığını farklı benzetmelerle ifade etmişti. Yine aynı şekilde padişah, güneş ceylanına oklar fırlatmış ve güneşi avlamış gibi düşünülmektedir. Beyitte geçen "sayd-gâh", av meydanı, avlanılan yer demektir. İstanbul civarında çeşitli yerler yalnız padişahların avlanmasına ayrılmıştı. Bunun yanı sıra Müslümanlar ve Hristiyanların avlanmaları için ayrı ayrı av bölgeleri vardı. Padişahlar daha çok Istanca, Üsküdar, Kâğıthane, Sarıyer dolaylarında avlanırlardı. Fakat bunların en geniş Istanca dağlarındaydı. Öte yandan Çorlu, Bergod, Karıştıran ve Edirne yakınlarındaki Değirmenlik gibi bölgeler de hükümdarlara aitti.⁸ Bu bölgeler padişahların özel av alanları olup sıradan halkın avlarında avlanması yasaktı. Hatta halkın bu özel bölgelere girerek avlanmaması için zaman zaman yasaklar çıkarıldığı bilinmektedir.⁹

Aşağıdaki beyitte şair, olayları ve varlıkları gözlemlene kudretini son derece orijinal bir hüsn-i talil ile birleştirerek ifade eder. Bu, bir şiirin şiirsel nitelik taşıyor olmasının önemli yollarından biridir:

olalı pâyı müşerref dest-bûsuñla şehâ
bâz ayagın kendünün turmaz öper leyl ü nehâr (35. beyit)

"Ey padişah, avcı doğanın ayağı senin elini öpmekle şeref bulduğundan beri gece gündüz durmadan kendi ayağın öpmektedir."

Eskiden doğan, şahin gibi avcı kuşlarla avlanmanın yaygın bir âdet olduğuna yukarıda değinilmişti (bk. 9. beyit). Bu kuşlar henüz yavru iken alınıp özel bakıcıların elinde özel yöntemlerle eğitilirler, avlanmaya hazırlanırlardı. Avcı, doğan ya da şahinini elinde, kolunda veya omzunda taşırdı. Eski eserlerde bu tabloyu anlatan bir çok minyatüre karşılaşıyoruz. Avcı silahını çekip avını avladığında o avı düştü-

⁸ Metin And, "Av ve Avcılık", *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 5, C. 2, S. 12, Ocak 1970, s. 18.

⁹ Fatma Meliha Şen, *age.*, s. 319.

ğü yerden alıp getirmesi için doğan uçurulur. Buna "doğan salmak/uçurmak" veya "şahin salmak/uçurmak" denilir. Kuş, avını gagasında ya da pençesinde alır gelir. Her iki hâlde de avcı kuşun gagası ile pençesi arasında adeta bir ilişki doğar. Gagası kanlanan, tüylenen kuş, bunu pençesini gagalayarak temizlediği gibi tersine pençesi kanlandığı, tüylendiği zaman da gagasıyla temizler. Çok seri hareketlerle pençesini gagalayan kuş böylece bir bakıma temizlenmiş olur. Kuşların bu davranışına kümes hayvanlarında da rastlarız. Bu hayvanlar da pençelerini gagalarıyla temizlerler veya gagalarını pençelerini gagalayarak ve toprağa sürerek temizlemiş olurlar. İşte kuşun sık sık yaptığı bu hareket, beyitte güzel bir hüsn-i talil ile anlatılmıştır. Şaire göre avcı kuş âşik, padişah sevgili gibi düşünülmüş, kuşun gece gündüz pençesini gagalaması, ayağını öpmesi şeklinde yorumlanmış; bunun sebebi olarak da padişahın elini öpmesi, yani eline konması gösterilmiştir.

Aynı görüş, şu beyitte de dile getirilir:

sehm-i zahm-ı nâvekkünden olduğu-çün bi-nasib
oldı hûnün-dil hâsâda âhû-yı müşk-i tatâr (38. beyit)

"(Ey padişah), senin okunun ucundaki temreninin yaralayıcılığının hissesinden nasibi olmadığı için Hata ülkesindeki tatar miski ahusunun gönlü kan doldu."

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde Hata veya Hita şeklinde sık geçen yer, Çin ülkesinde bir bölgenin adı olup güzel ipliklerin bulunduğu ve misk ahularının çok bulunduğu bir yerdir. Kendilerinden misk elde edilen ahularıyla meşhur olduğu için ahu-yı Hata/Hita ya da ahu-yı müşğîn diye anılır. Çin Türkistan'ı ahusu diye de bilinir. İnsan ya da başka hayvanların ürkütmesi sonucu ya da birbirleriyle oynaşmalarıyla ahunun nefesine (derisinden kürk elde edilen hayvanların altındaki göbek kısmına denir) birkaç damla kan damlar, zamanla bu kan damlaları kuruyup kaşınıtı sonucu dökülmüş. O yöre insanları bu kan damlaları kuruyup kaşınıtı sonucu dökülen bu kan pıhtısını toplarlar ve bazı ilaçlarla da terbiye ederek misk elde ederlermiş. Hatta pıhtıyı dökme zamanında ahuya keseler bağlanır, daha da ötesi dolaştıkları yerlere kazıklar dikilerek hayvanın orada kaşınması ve pıhtıyı dökmesi sağlanmıştır.

Gönlü kan dolmak, bilhassa ayrılık ve özlem duygusuyla, ziyade keder ve üzüntüden insanın hastalık derecesinde bitap düşmesini an-

latan bir deyimdir. Beyitte Hata ülkesi ahusunun karnından kan damlatması, padişahın avı ve okunun temreninin hedefi olamadığı için gönlünün kanla dolması güzel sebebine bağlanarak yine bir hüsn-i talil yapılmıştır. Hata ülkesi, zamanın Osmanlı coğrafyasına çok uzak bir yerdir. Bu sebeple gerçekten de oradaki bir ceylanın padişahın avı olması mümkün değildir. Ancak padişah öyle bir avcıdır ki Hata ülkesinin ceylanını dahi özendirir.

Kasidenin dua bölümünde yer alan aşağıdaki beyitte, padişahın adaleti ile zalim sevgilinin zulmünün son bulacağı dua yoluyla ifade edilmektedir:

niçe kim sayyâd-ı çeşmi husrevâ dilberlerüñ
eyleye tîr ü kemân ile kemîn-gehde karâr (53. beyit)

"Ey padişah, gönül alan güzellerin göz avcısı (avcı gözü) ne zamana kadar ok ve yayla pusuda bekleyecek?"

Beyte bakıldığında sevgilinin, baştan ayağa bir avcı olarak düşünüldüğü hemen görülür. Buna göre sevgilinin kaşları yay, kirpikleri oktur. Gözü ise âşıkları avlayan bir avcıdır. Bu teşbih ve istiareler edebiyatta sıkça kurulan ilgililerdir. Sevgili, avının başarılı geçmesi için av usullerini de iyi bilmektedir. Mesela beyitte sevgilinin avını beklemek için pusuya yattığı söylenmektedir. Şair, padişahın adaleti bütün âlemi tutmuşken ve hiç kimse kimseyi incitmezken nasıl oluyor da sevgili, âşıklarını avlamak için pür-silah pusuya yatmış bekleyebiliyor ve bu ne zamana kadar böyle devam edecek, diye sormaktadır. Bilindiği gibi avda pusuya yatmak önemli bir ayrıntıdır. Avcının avını ürkütüp kaçırmaması, rahatça izleyip nişan alabilmesi ve hedefe isabet ettirmesi için pusuya yatması ve belki de saatlerce pusuda kalması gereklidir. İşte sevgili bunu hiç usanmadan yapabilmektedir.

Şair, dua bölümünde padişah için dua ederken de av sahnesinden yararlanmıştı:

düşmenüñ dâ'im zebûn olub saña nahçir-veş
himmetiñ sayyâdına âhû-yı baht olsun şikâr (54. beyit)

"Ey padişah, düşmanların av hayvanları gibi daima sana zebun; himmetinin avcısına da baht ahusu av olsun."

Bu beyit, kasidenin dua bölümünde yer alır. Bilindiği gibi dua bölümünde şair, memduhu için iyi dileklerde bulunur, ömrünün uzun, bahtının açık olması için dua eder. Ele alınan kaside bir av merasimini anlattığı için dua bölümünde de aynı sahnelerden yararlanılmıştır. Padişahın düşmanları av hayvanlarına benzetilmiş ve onun tarafından avlanmak için daima esir olmaları temenni edilmiştir. Öte yandan padişahın himmeti, yani gayret ve çalışkanlığı bir avcıya, baht (talih, devlet, saadet) gibi soyut kavramlar ahuya teşbih edilmiş; kısaca bahtının hep açık olması için duada bulunulmuştur.

Sonuç

Hiç kuşkusuz kaside, beyit sayısının fazlalığı, çok çeşitli konular da yazılabilmesi, değişik bölümlerden meydana gelmesi gibi sebeplerle şairler tarafından çokça tercih edilmiş bir nazım şeklidir. Kaside yazmayan divan şairi azdır. Esasen kaside yazmak, bir geleneğin tezahürüdür. Kimi zaman bir teşekkür-name ya da arzuhal yerine geçtiği gibi kimi zaman da -mersiyede olduğu gibi- bir yas tutmadır. Genellikle uzun olmasına rağmen bir kaside, içerisinde barındırdığı farklı bölümlerle çoğu zaman sıkıcılıktan uzaktır. Bilhassa konusuna göre nesib ya da teşbib adı verilen giriş bölümlerinde şair, sanatını icra etmek için sınırları geniş bir imkân bulur, zaten şairin başarısı da kasidenin güzelliği de burada gizlidir. Üstelik bir, hatta birkaç beyitte bitirilemeyen mana, "ya, yahut" gibi bağlaçlarla bir sonraki beyitte devam ettirilerek konunun ifadesinde ayrıca bir özgürlük sağlanır.

Tacizade Cafer Çelebi'nin elli yedi beyit ile uzun sayılabilecek bu kasidesi bir methiye ve bir şitaiyedir. Klasik Türk edebiyatının güçlü şairlerinden olan Cafer Çelebi, diğer pek çok şiiirinde olduğu gibi bu kasidesinde de gözlem ve hayallerini ifadede fevkalade başarılı olmuştur. Kış mevsimini, avlanma ile birlikte canlı bir tablo şeklinde resmetmeyi başarmıştır. Kullandığı mazmunlar, kurduğu hayaller ve şair tab'ının kudreti ile sadece av meydanını değil, bütün bir tabiatı o anda göz önüne sermekte muvaffak olmuş görünmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, yüzyıllardır özellikle doğu toplumlarında spor, savaş tatbikatı ya da maişetin tenini gibi farklı anlamlar yüklenmiş olan bir merasimin, -baş kahramanı padişah olarak- kompozisyonu sanatsal bir kabiliyet eseri şeklinde başarıyla ifade edilmiştir.

Kaynaklar

- And, Metin, "Av ve Avcılık", *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 5, C. 2, S. 12, Ocak 1970.
- Caferoğlu, Ahmet, "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", *VII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, C. I, 25-29 Eylül 1970, Ankara 1972.
- Sargon, Erdem, "Av", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991.
- Erünsal, İsmail E., *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, With a Critical Edition of His Divân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1983.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1993.
- Özaydın, Abdülkerim, "Av (İslâm Tarihi)", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara 1995.
- Şen, Fatma Meliha, *Tâci-zâde Cafer Çelebi Divanında XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- Şener, Mehmet, "Av", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1991.
- Şentürk, A. Atilla, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 90, Haziran 1994.